

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKASI (1991 -1999)

Dr. Ertan EFEGİL

Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev, Batı yanlısı politika izlediler. Yeltsin ve Kozirev'e göre, Rusya Batı'nın bir parçası haline gelirse, kendi iç sosyal ve ekonomik sıkıntılarını çözebilirdi. Aynı zamanda, yeni dünya düzeninin oluşumuna önemli katkıda bulunabilirdi. Bu nedenle, o dönemde Rusya Orta Asya'daki gelişmelere önem vermedi. Fakat İktisadî Şok Terapi Programının başarısızlığı sonucu, Avrasyacılar, Rus Parlamentosu'nda etkin konuma geldiler. 1993 – 1997 yılları arasında, Rusya Federasyonu, milliyetçi ve komünist grupların baskısı altında, Orta Asya politikasını değiştirdi. Böylece Rusya, Orta Asya üzerinde yeniden kontrolünü kurmaya gayret etti. Amerika'nın yeni Orta Asya politikasına tepki olarak, Rus yöneticileri, 1997 yılından sonra da, Amerikan girişimlerine karşı sert tedbirler aldılar. Bu girişimlerine rağmen, Rusya'nın bölgede yeniden hakimiyetini tesis etmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü Rusya finansal açıdan zayıftır. Batı'nın teknoloji desteğine de ihtiyaç duymaktadır. Orta Asya devletleri de Rusya'nın hakimiyetini yeniden tesis etmesini istememektedir.

Anahtar Kelimeler:

Rusya, Avrasyacılar, Orta Asya, Hazar Petrolleri, Yeltsin, Amerika, Çeçenistan Krizi.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana, kişisel ve kurumsal çekişmeler sonucu dış politika prensiplerini belirleyen Rusya Federasyonu'nun, Çeçenistan, Hazar Petrolleri, Bakü-Ceyhan petrol boru ve Trans-Hazar doğal gaz hatları konusunda, batı karşıtı politika izlemesini fazla yadırgamamak gerekiyor. Orta Asya, Kafkas ve Hazar yeraltı kaynaklarına her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyan bölgesel ve büyük devletlerin (örneğin, Türkiye, Hindistan, Çin, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Pakistan gibi) 21. yüzyıl uluslararası sisteminin çok kutuplu bir yapıya sahip olması isteğine rağmen, Rusya Federasyonu, zayıf ekonomik, siyasî ve askerî yapısına aldırmaksızın, hâlâ bölge kaynaklarına tek başına hakim olmayı arzulamakta ve bu hedefini gerçekleştirebilmek için var gücüyle çaba sarfetmektedir.

Ancak Rusya Federasyonu'nun Orta Asya politikasının tarihsel gelişimi, neden-sonuç ilişkisi açısından dikkatlice incelendiği takdirde, Rus Hükümeti'nin gerçek emelleri ve beklentileri de ortaya çıkmaktadır.

Rusya'yı batı karşıtı ve hakimiyet kurucu politika izlemeye sevkeden nedenlerin başında şu faktörler gelmektedir:

Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki askerî ve dolayısıyla siyasî gücünü kaybetmek istememesi;

1991 yılında Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve ekibince uygulamaya konulan " İktisadi Şok Terapi" programının başarısızlığa uğraması ve bu durumun aşırı milliyetçi ve komünist grupların siyasî güç kazanmasına sebep olması;

Orta Asya ve Kafkas bölgelerinde "büyük ivme kazanan İslamî Akımları," kendi toprak bütünlüğü açısından bir tehdit olarak algılaması;

Ekonomik gelişimi için bölge petrol ve doğal gaz kaynaklarına aşın derecede ihtiyaç duyması;

ABD'nin 1997 yılından bu yana bölgeye kar-

şı uyguladığı ve Rusya'yı hem ticarî ortak hem de ticarî rakip olmaya iten ve Rus yöneticilerce millî çıkartan hedef alan politikası ve Rusya'daki bazı çevrelerin halen Rusya'yı "Büyük Güç" veya diğer bir ifadeyle "Dünya Siyasetini Yönlendirebilecek Devlet" olarak görmesi.

Çeçenistan'da açıkça insan haklarını ihlal eden Rusya Federasyonu'nun yeniden hakimiyetini tesis etme politikasının başarıya ulaşması da şüphelidir. Çünkü Rusya'nın Çeçenistan'a yığıldığı 150.000 kişilik ve her türlü silah ve cephaneye sahip ordusunun Çeçenistan batağına saplanması ve Batı'nın finansal desteği olmadan ayakta kalamaması gibi temel sebepler, bu şüpheyi güçlendirmektedir.

Bu çalışmamızda, Rusya Federasyonu'nun Mihail Gorbaçov döneminden günümüze kadar uyguladığı politikasının evrelerini ve politika değişikliklerinin temel sebeplerini izah etmeye çalışacağız. Son bölümde ise Rusya Federasyonu'nun zayıf yönlerini ve hakimiyetini yeniden tesis etme politikasının akıbetini tartışacağız. Bu tartışmaları da Amerikan ve Rus yazarlarının açıklamaları çerçevesinde ele alacağız.

MİHAİL GORBAÇOV DÖNEMİ: SOVYETLER BİRLİĞİ'Nİ YIKILMAKTAN KURTARMA GAYRETLERİ

Mart 1985 tarihinde Sovyetler Birliği Genel Sekreterliği'ne getirilen Mihail Gorbaçov, ülkesinin içinde bulunduğu ağır ekonomik sıkıntıları aşmak ve yolsuzluklara son verebilmek amacıyla, "Siyasî Liberalleşme" politikasını uygulamaya koydu. Siyasî alanda hedeflediği temel reformların başarıya ulaşması için halkın siyasete daha kapsamlı şekilde katılımını teşvik eden Gorbaçov, sivil toplum örgütlerinin kurulmasına ve Parlamenterlerin seçim yoluyla işbaşına getirilmesine müsaade etti. Böylece hedefi yarı-demokratik bir parlamento oluşturmak idi. Bu du-

rumla yetinmeyen Mihail Gorbaçov ve Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze, dağılma sürecine girmiş Sovyetler Birliği'ni yaşatabilmek ve uluslararası sistemde ülkesinin saygın bir konum edinmesini sağlayabilmek amacıyla, Batı'yla yakınlaşma içine girdi. Bu nedenle iç demokratik reformların gerekliliğine inanan bu ikili, Sovyetler Birliği'nin geleneksel dış politikasını ideolojik yapıdan kurtararak, insan hakları, demokratikleşme gibi Batı'nın temel prensiplerini "yeni düşünce" sloganı adı altında dış politika prensipleri arasına koydu. "Yeni Düşüncesi'nin" bir sonucu olarak, Mihail Gorbaçov 1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde baş gösteren ayrılıkçı hareketler karşısında kararlı tutum sergilemedi (*Dawisha vd., 1995*).

Mihail Gorbaçov ve Edvard Şevardnadze ikilisinin, demokratikleşme ve açıklık politikalarını uygulayarak Sovyetler Birliği'ni ayakta tutma girişimleri beklenen aksine, dağılma sürecini hızlandırdı. Çünkü Sovyetler Birliği'nin bir an Önce dağılmasını arzulayan gruplar, Gorbaçov -Şevardnadze ikilisine karşı harekete geçtiler. Bu süreci hızlandıran diğer önemli gelişme ise, Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ni otoriter rejimden adem-i merkezîyet anlayışına götüren girişimleri neticesinde, Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığına Boris Yeltsin'in getirilmesidir; çünkü Boris Yeltsin, Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlere bağımsızlık sloganı ile ortaya çıkarak, bu cumhuriyetlere, self-determinasyon hakkının tanınmasını istedi. Ağustos 1991 tarihinde gerçekleşen ihtilal neticesinde de Gorbaçov - Şevardnadze dönemi de sona ermiş oldu. İhtilalin hemen ardından, Beyaz Rusya ve Ukrayna Devlet Başkanları ile biraraya gelen Yeltsin, Sovyetler Birliği'nin resmen dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin kurulduğunu ilan etti. Bu gelişme ise, bağımsızlığa o günlerde hazır olmayan Orta Asya Cumhuriyetleri'ni hiç memnun etmedi. Önce kendi aralarında bazı girişimlerde bulundularsa da daha sonra BDT

bünyesine dahil oldular (*Dawishavd., 1995*).

Her ne kadar Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, ülke içinde yaşanan sorunların çözüme kavuşacağını düşündüyse de, aynı zamanda ülkesinin kimlik bunalımına sürüklenmesine sebep oldu. 1991 ve sonrası dönemde, Rusya Federasyonu'nun dünya siyasetinde nasıl bir yer edineceğini düşünen Rus politikacılar, kendi aralarında kimlik tanımlama ve Rusya'nın fonksiyonunu yeniden belirleme mücadelesi yaşarken, Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri'ni de bir nevi kendi kaderlerine terkettiler. Aslında ekonomik açıdan tamamiyle Rusya'ya bağımlı olan bu devletlerin, kendi başlarına hareket edemeyeceğini düşünen Rus politikacılar, BDT bünyesinde bu devletler ile ilişkilerini sürdürebileceklerini ve Rusya Federasyonu'nun mevcut çıkarlarını koruyabileceklerini düşündüler. Zamanla Rus yöneticiler, bu devletleri kendi gelecekleri açısından bir engel olarak da görmeye başladılar. Bu durum ise sonun başlangıcını işaret eden ilk adım oldu.

BAĞIMSIZLIK SONRASI BATI YANLISI DIŞ POLİTİKA DÖNEMİ (1991 -1992)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Rusya Federasyonu'nun kaderini ellerine alan Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev, ülkenin siyasî ve ekonomik yönünü, Batı'ya çevirdiler. Yeltsin ve Kozirev ikilisine göre, Batılı kapitalist devletler, Rusya Federasyonu'nun düşmanı değillerdi ve hatta Rusya Federasyonu'nun karşı karşıya kaldığı ve acil çözüm bekleyen ekonomik ve sosyal bunalımlarını aşması için bir model oluşturmuyorlardı. Bu liderlere göre, Rusya, Batı'nın bir parçasıydı ve bu nedenle Batılı Devletler ile sıkı bir işbirliği içerisine girmeliydi. Dolayısıyla Batılı ülkeler ile stratejik işbirliği içine giren Rusya Federasyonu'nun, 21. yüzyıl uluslararası sisteminin oluşumunda önemli bir katkı sağlayabileceğini dü-

şünüyorlardı. Bu düşüncelerinden ötürü, Yeltsin ve Kozirev ikilisi, "Atlantikçiler" olarak adlandırıldı (*Dawisha vd., 1995 ; Saikal, 1995 ; Baks-hi, 1999a*).

Bu düşünceler içerisinde hareket eden Yeltsin ve Kozirev, Rusya Federasyonu'nun çok hızlı şekilde demokratikleşmesini ve serbest piyasa ekonomisine geçmesini arzuluyorlardı. Çünkü bu iki lider, ülke sıkıntılarının aşılması için, bu reformların gerekli olduğuna inanıyorlardı (*Saikal, 1995*).

Yüzünü tamamiyle Batı'ya döndüren ve Batı'nın desteğiyle serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışan ve ülke genelinde demokratikleşme yönünde radikal adımlar atan Rus liderler, Orta Asya'lı liderlerin insan hakları ve demokratikleşme yönünde adım atmamalarından, bu devletlerin otoriter ve eski Rus yönetim anlayışıyla yönetilmelerinden şikâyetçiydi. Rus yöneticiler, bu anlayışa sahip devletler ile kurulacak kapsamlı bir "Birliğin", kendi ülkelerinde uygulamaya koydukları reformların geleceği açısından bir tehdit oluşturduğunu kabul ediyorlardı. Bu ülkeler ile eşitlik ve bağımsızlık kavramları üzerine oturtulmuş ikili ilişkiler kuran Rusya Federasyonu, 1991 yılında kurulmasına ön ayak olduğu BDT'nin yapısını sağlamlaştırmak yerine, bu yapının içini boş bırakmıştı (*Zviagelskaia, 1995*).

Aynı zamanda, Rus liderler, kendi meselelerini çözmeye çalışırken, gözardı ettikleri ve kendi kaderlerine terk ettikleri bu devletlerin, zayıf ve bağımlı ekonomik yapılarından ötürü, Rusya dışında başka bir ülke veya ülkeler ile kapsamlı bir işbirliğine girebileceklerini düşünmüyorlardı. Hatta Kazakistan dışında diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'ni kendileri açısından Özel öneme sahip devletler olarak da görmüyorlardı. Bir adım daha öteye giden Rus liderler, kendi bütçelerine ağır yük getirdiğini ve reformların başarısını engellediğini öne sürerek, bu devletlere verdiği malî yardımları kestiler. Hatta bu devletleri, kendi para birimlerini oluşturmaya ittiler (*Zviagelskaia, 1995*).

AVRASYACILAR'IN ETKİSİ ALTINDA GELİŞEN SERTLİK YANLISI DIŞ POLİTİKA DÖNEMİ (1993 -1997)

Avrasyacılar'ın Yükselişi ve Felsefesi

Sovyetler Birliği'nin (İ991) yıkılmasıyla birlikte, Rusya Federasyonu içerisinde bulunan tüm siyasetçilerin düşünce yapısı, bir anda Atlantikçi olarak adlandırılan Batı yanlısı grubun düşünce yapısına kaymadı. Özellikle Avrasyacı olarak adlandırılan grup (Rusya Komünist Partisi, Anavatan - Büyük Rusya İttifakı, Sağcı Güçler Birliği ve Jirinovski Bloku), Atlantikçilerin etkin olduğu dönemde, çeşitli kademelerde, Rusya Federasyonu'nun dünya siyasetinde önemli rol oynamasını; " Yakın Çevre (Near Abroad)" olarak adlandırılan eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki siyasi gücünü devam ettirebilmesi için, bölgeye yerleştirilmiş mevcut askerlerin geri çekilmemesini; BDT'nin Rusya Federasyonu'nun hegemonyası altında güçlendirilmesini; Orta Asya'da kısa sürede yükselme trendi gösteren İslâmî Akımların önlenmesini ve bu nedenle Rus yönetiminin BDT aracılığıyla yakın çevre üzerindeki diplomatik ve askerî etkisini arttıracak girişimlerde bulunmasını; ve son olarak da eski Sovyet Cumhuriyetler'inde yaşayan Rus kökenli insanların güvenliğinin sağlanmasını İstediler.

Fakat bağımsızlığın ilk yıllarında, Avrasyacılar'ın, gerek ülkenin geleceğine hükmedecek konumda olmamaları ve gerekse Rus toplumu içinde yeterli siyasî etkiye sahip bulunmamaları nedeniyle, Yeltsin ve Kozirev ikilisi, Batı yanlısı politikalarını kolayca uygulama imkânı buldular. Ancak 1991 yılında uygulamaya konulan 'İktisadi Şok Terapi' programının başarısızlığa uğraması ve bu başarısızlığın doğal sonucu olarak Rusya Federasyonu'nun Gayri Safi Millî Hasılasının yarı yarıya düşmesi, fiyatların "roket" hızıyla yükselmesi ve bu duruma paralel olarak halkın alım gücünün hızla erimesi, dolar karşısında rublenin aşırı derecede değer kaybetmesi,

işsizliğin had safhaya çıkması, Devletin askerî ve idarî personel maaşlarını ödemekte zorlanması veya ödeyememesi ve dolayısıyla halkın büyük bir kısmının fakirlik sınırının altında bir yaşama mahkûm edilmesi neticesinde, Avrasyacı olarak adlandırılan aşırı milliyetçi ve komünist gruplar, siyasî arenada daha etkin bir konuma geldiler (*Fedorov, 1996; Bakski, 1999b*).

Avrasyacılar, Atlantikçilerin aksine, Rusya'nın geleceğini Batı cephesinde değil, Doğu ve Güney cephesinde görüyorlardı. Bu gruba göre, Rusya uluslararası arenada, Sovyetler Birliği'nin oynadığı rolü oynamalıydı ve Batı'nın kendisine empoze etmeye çalıştığı "küçük adam" olma sevdasından vazgeçmeliydi. Bu nedenle, Rusya Federasyonu'nun, Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya, İslâm Dünyası ve Hindistan ile stratejik işbirliği içine girmesini ve ayrıca eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'ni yeniden etrafına toplayarak merkezî bir devlet oluşturmasını istediler (*Saikal, 1995; Fedorov, 1996*). Bu sayede Rusya Federasyonu, hem uluslararası arenada aktif rol alacaktı, hem de ABD karşısında Rus - Çin - Orta Asya - Orta Doğu - Hindistan eksenini oluşturarak, ABD'nin yükselen trendini engelleyecekti (*Cohen, 1996a*). Kısacası Atlantikçilerin uygulamaya çalıştığı Batı yanlısı politikaların, Rusya Federasyonu'nun hayatî çıkarlarını zedelediğini öne süren Avrasyacılar, Rusya'nın Batı karşısında daha sert bir tutum sergilemesini ve dolayısıyla yayılcı bir çizgiye kaymasını istediler. Bu düşüncelerine dayanak olarak da Avrasyacılar şu fikirleri savundular:

Öncelikle, Avrasyacılar, Batılı devletlerin, Kuzey Atlantik Asamblesi'nin (NATO) uygulamaya koyduğu "Barış İçin Ortaklık" programının, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki askerî etkisini azaltmayı hedeflediğini iddia ettiler. Bu gruba göre, NATO, bu girişimiyle, bölge ülkelerinin yeni askerî oluşumlarına yardımcı olacak ve kendi ordularının kurulmasına imkân sağlayacaktı. Böylece bu

devletlerin, güvenlik alanında Batı'nın koruması altına girmesiyle, Rusya'nın bölgedeki askerî varlığı da doğal olarak sona erecekti. Bu durumda Rusya, hem bölgede başgösteren ve bağımsızlık isteyen İslâmî akımlara müdahale edemeyecek, hem bölgede yaşayan Rus kökenli insanların güvenliğini fiilen sağlayamayacak, hem de bölge üzerindeki askerî etkisine paralel olarak siyasî etkisini de kaybedecekti. Bu endişelerinden ötürü Avrasyacılar, Rusya'nın BDT üyeleri ile askerî işbirliğinin arttırılmasını ve "BDT Ortak Güvenlik Sistemi'nin" kurulmasını istediler. Ayrıca Avrasyacılar, bölgede çıkabilecek ve/veya halen devam eden iç çatışmaları engellemesi ve belli bir istikrar sağlayabilmesi için, bölgede bulunan Rus ordusunun barış gücü vazifesi görmesi gerektiğini belirttiler (*Zviagelskaia, 1995*).

Diğer önemli nokta ise, Orta Asya, Kafkas ve Hazar petrollerinin, Rus ekonomisi içerisindeki önemli rolüydü. Bu gruba mensup siyasetçiler, Batılı uluslararası petrol şirketlerinin, Rusya'nın çıkarlarını zedeleyecek şekilde, bölge ile ilgilenmeye başladığını ve bu girişimlerin temel hedefinin Rusya'nın bölge kaynakları üzerindeki etkisini ve kontrolünü ortadan kaldırmak olduğunu savundular. Bu düşünce içerisinde hareket eden aşırı milliyetçi ve komünist gruplar, bölge kaynaklarının, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, kuzey istikametinden veya diğer bir ifadeyle Rusya'nın toprakları üzerinden Batı'ya ve dünya piyasalarına akmasını istediler. Bölge kaynaklarının, kuzey istikameti yerine, doğu - batı ekseninde akması durumunda, bölge devletleri doğal kaynaklarını dünya piyasalarına Rusya'nın kontrolü olmadan aktaracaklar ve doğal olarak da Rus kontrolünden çıkmış olacaklardı. Ayrıca bölge devletleri, kendilerine ait doğal kaynakların ihracından elde edecekleri gelirler ile daha bağımsız ve Batı'nın desteğinde politika izleyebileceklerdi. Bu durum ise Rusya'nın ekonomik ve ticarî çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecekti. Çünkü kendi ayakları üzerinde durabilen Orta

Asya ve Kafkas cumhuriyetleri, dış ticaret için yollarını Rusya'nın aleyhine olacak şekilde Ba-tı'ya döndüreceklerdi (*Fedorov, 1996; Bakshi, 1998*). Bu amaçla, Avrasyacılar, Dışişleri Bakanlığı'nı BDT üyeleri ile yeteri kadar ilgilenmemekle suçlayarak, bu ülkeler ile ilgilenen ayrı bir idarî birimin kurulmasını istediler.

Avrasyacıların ortaya attığı üçüncü nokta ise Orta Asya ve Kafkas bölgesinde bir anda yükselme trendi gösteren İslâmî akımlardı. Bu gruba göre İslâmî akımlar, Rusya'nın hem toprak bütünlüğü, hem de millî çıkarları açısından bir tehdit oluşturuyordu. Çünkü, bu bölgelerde faaliyet gösteren İslâmî gruplar, "Türkistan Türklerindir" sloganıyla ortaya çıkmışlardı. Bu gruplara göre, Rusya Federasyonu, 1552 tarihinde sahip olduğu topraklarına geri dönmeliydi. Orta Asya ve Kafkaslar'da, "Türkistan İslâmî Cumhuriyeti" kurulmalıydı. Diğer bir ifadeyle, bölgede, "Müslüman Cumhuriyetler Konfederasyonu" veya "Federasyonu" inşa edilebilirdi. Bu politika çerçevesinde, İslâmî gruplar, Ruslar'dan toprak talep ediyorlardı (*Gankovsky, 1994*). Bu grubun senaryosuna göre, Tacikistan'ın İslâmî rejim ile yönetilmeye başlanmasıyla birlikte, Özbekistan, Kazakistan'ın güney kesimleri ve Kuzey Kafkasya dahil olmak üzere, Rusya'da yaşayan Müslüman Türkler'in toprakları da, İslâmî akımların etkisi ve kontrolü altına giriyordu (*Zviagelskaia, 1995*). Aslında Avrasyacıların, bu tür korkular içine girmesi normal bir gelişmeydi. Çünkü o dönemlerde, Tacikistan'da yaşanan iç çatışma, Kafkaslar'da başgösteren ayaklanmalar ve Orta Asya Cumhuriyetleri içinde faaliyet gösteren 10 dolayında İslâmî siyasî hareket bulunmaktaydı.

Son olarak Avrasyacılar, eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yaşayan Rus kökenli insanların haklarının da korunmasını istediler.

Dört temel noktadan hareket eden Avrasyacılar ve özellikle askerî birimler, Atlantikçilerin politikalarına karşı aykırı tutum sergilemeyi de

ihmal etmediler. Örneğin, 1992 yılında, Yeltsin, 14. Rus ordusunun Moldavya'dan çekilmesini isterken, zamanın Savunma Bakanı Pavel Graçev bu isteğe karşı çıktı. Tacikistan meselesinde de, Moskova, bölgede bulunan Rus ordusunun, iç çatışmaya dahil olmamasını savunurken, bölgedeki askerî komutanlık Kulyab bloğuna açıktan destek verdi (*Zviagelskaia, 1995; Russell, 1995*).

Sonuç olarak, Avrasyacılar göre, Rusya'nın millî güvenliğini ve sosyo-ekonomik gelişimini sağlayacak uzun vadeli çıkarları şunlardı:

- a) "Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde siyasî ve ekonomik dengeyi sağlamak,
- b) Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında mevcut iletişimi korumak ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan boşluğun, Rusya'ya düşman devletlerce doldurulmasını engellemek,
- c) İslâmî akımların ve milliyetçiliğin yayılmasını engellemek,
- d) Terörist hareketleri engellemek,
- e) Bölge kaynaklarının Rusya üzerinden dünya piyasalarına akmasını sürdürmek,
- f) Ve son olarak eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yaşayan Rus kökenli insanların güvenliğini sağlamak."

Uzun vadeli çıkarlar çerçevesinde, yayılmacı emeller güden Avrasyacılar aşağıda ifade edilen adımların atılmasını istiyorlardı:

- a) "Orta Asya'daki gelişmeler, Rusya'nın güvenliğine doğrudan tehdittir. Bu tehdidi ortadan kaldıracak tek güç ise Rusya'dır. Çünkü Rusya'nın bölgedeki askerî varlığı, siyasî etkisi ve ekonomik yardımları, bölgenin istikrara kavuşmasına yardımcı olur,
- b) Bölgedeki İslâmî akımlar bir tehlikedir. Bu nedenle Rusya BDT sınırlarını veya

diğer bir ifadeyle eski Sovyetler Birliği sınırını korumalıdır,

- c) Bölgede yaşayan Rus kökenli insanların, Rusya'nın koruması altında bulunması bir haktır. Bu nedenle Rusya, bölge devletleri ile ilişkiye girip, bu insanlar için gerekli garantileri almalıdır,
- d) Orta Asya Cumhuriyetleri, diğer Müslüman ülkeler ile (İran ve Türkiye gibi) ilişkilerini arttırmaktadırlar; bu devletler bölgedeki mevcut boşluğu Rusya aleyhine doldurabilirler. Bu nedenle Rusya bölgeden ayrılmamalı ve bu boşluğun başka ülkelerce doldurulmasına engel olmalıdır" (*Zviagelskaia, 1995*).

Avrasyacılar'ın Çizgisine Uygun Olarak, Rusya'da Dış Politika Değişikliği

Avrasyacıların yayılmacı politikalarına ve bu politikalarını destekleyecek tezlerine itibar etmeyen Atlantikçiler, Rusya'nın, Orta Asya bataklığına saplanmaması ve bölgede istikrarı sağlamak için ağır askerî ve ekonomik külfet almaması gerektiğine inanıyorlardı. Bu gruba göre, Rus kökenli insanların güvenliği için bu insanlara sürekli ikamet izninin sağlanması da yeterliydi. Türkiye ve İran gibi ülkelerin bölge kaynaklarını, Rusya'nın kontrolünden çıkarabilecek güçlerinin olmadığını düşünen Ruslar, İslâmî akımların 70 yıl boyunca yerleşmiş laik yönetimlerce engellenebileceğini savunuyorlardı. Her ne kadar Rusya'nın yukarıda ifade edilen tezler ışığında kendi içine dönmesi gerektiğini vurgulasalar da, Atlantikçiler, o dönemlerde ortaya çıkan eleştiriler karşısında Orta Asya politikalarını yeniden düzenlemeye başladılar. Atlantikçiler, bir yandan Batı ile ilişkileri bozacak radikal adımlar atmaktan kaçınırken, diğer yandan da Avrasyacıların endişelerine paralel olarak Orta Asya devletleri ile ilişkilerini arttıracak girişimlerde bulundular. Zaten bu iki yönlü dış politika, 1992 yılının sonunda, ilan ettikleri dış politika önceliklerinde de

vurgulandı.

1992 yılının son çeyreğinde, Rusya'nın dış politika öncelikleri dört maddede toplanabilir:

- a) "Rusya Federasyonu, eski Sovyetler Birliğinin demokratik ve kanunî halefidir. Bu nedenle eski Sovyetler Birliği'nin uluslararası yükümlülüklerini üstlenmektedir,
- b) BDT çatısı altında, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında Rusya Federasyonu'nun liderliği sağlanmalıdır; Rusya'nın güvenliğini ve çıkarlarını koruyacak şekilde, bu devletler üzerindeki etkisi devam ettirilmelidir, (bu maddede ifade edilen nokta, İslâmî hareketlerin engellenmesidir)
- c) İç reformların gerçekleştirilebilmesi için, yabancı yatırımların Rus pazarına girişi güvenli hale getirilmelidir,
- d) Ve Rusya'nın Batı dünyasıyla kurmaya çalıştığı stratejik işbirliği sürdürülmelidir" (*Saikal, 1995*).

1992 yılı sonuna kadar yayılmacı emeller gütmeyen ancak daha aktif bir dış politika uygulama ya çalışan Atlantikçi grup, 1993 yılında yapılan seçimler neticesinde, Avrasyacıların etkin olmaya başladığı Yasama'nın yoğun baskısı karşısında politikasını biraz daha yayılmacı çizgiye kaydırđı. Mart 1993 tarihinde, Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı taslağı reddedip, onun yerine daha sert tedbirler içeren ve Güvenlik Konseyi Dışişleri Komisyonu tarafından hazırlanan, aşağıda açıklamaya çalıştığımız noktaları ön plana çıkaran "Milli Güvenlik Planı'nın" Parlamento tarafından kabulü ise Avrasyacıların gücünü ortaya koyan önemli bir gelişmedir (*Russell, 1995*).

1993 Askerî Doktrini Çerçevesinde Rusya'nın Girişimleri

1993 seçimlerinden sonra Rusya Federasyonu, 1993 askerî doktrini sayesinde, dört konuda

önemli adımlar atmaya başladı. Öncelikle Rusya'nın BDT üzerindeki siyasî etkisinin azalacağından ve bölgede başgösteren ayrılıkçı akımların zamanla önüne geçilemez bir hale gelmesinden endişe eden Rusya Federasyonu, BDT içerisinde askerî işbirliği konusunu gündeme getirdi. Her ne kadar 1992 Nisan ayında BDT devletleri ile "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Askerî Yardım" konularında anlaşmalar imzalasada da, Rus yetkililer, 1993 Askerî Doktrininin kabul edilmesinden sonra, BDT içerisinde Ortak Güvenlik Anlaşmalarının imzalanmasını ve bölgede görev yapan Rus askerlerinin, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü gibi barış-gücü ve barış-yapıcı görevler üstlenmesini istedi. Hatta Rusya'nın, BDT içerisinde güvenliği ve istikran sağlayıcı garantörlük rolü oynamasını isteyen eski Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Batı'nın bu konuda ülkesinin endişelerini paylaşacağını da ümit ediyordu (*Russeli, 1995; Gankovsky, 1994; Cohen, 1996b; Foye, 1995*).

Bu şekilde, NATO'nun "Barış için Ortaklık" projesini engellemeyi ve bu nedenle bölgede daimî bir askerî yapı oluşturmayı, askerî stratejik planlarda koordinasyonu sağlamayı, bölge ülkelerinin silahlanmaları üzerinde kontrol kurmayı hedefleyen ve en önemlisi Rus kökenli insanları koruma bahanesiyle, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin içişlerine müdahale etme hakkının bulunduğunu iddia eden Rusya, 1994 yılında bu hedeflerine kısmen ulaştı. Çünkü 1994 yılında, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Beyaz Rusya arasında "Ortak Güvenlik Anlaşması" imzalandı (*Bakshi, 1999a; Russeli, 1995*). Fakat Rusya, bu girişimiyle, diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'ni (Azerbaycan, Türkmenistan, Ukrayna ve Gürcistan gibi) yanına çekemediği gibi, bu hareketiyle de bazı Orta Asya devletlerinin tepkisiyle karşılaştı. Çünkü bu devletler, bağımsızlığın ilk günlerinde kendilerine yüz çeviren Rusya Federasyonu'nun gitgide daha yayılmacı bir çizgiye kaymasından endi-

şe ediyorlardı. Kısacası kazandıkları ve büyük zorluklar ile idame ettirdikleri egemenliklerini ve güvenlik sahalarını, "sırf Rusya istiyor diye" terk etmeyi istemiyorlardı.

Rusya Federasyonu'nun harekete geçtiği diğer bir nokta ise BDT'nin "bölgesel örgüt" haline getirilmesiydi. Daha önceleri BDT'yi gözardı eden Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev, 1993 yılında yaptığı bir açıklama ile dış politika öncelikleri arasında, BDT ile entegrasyonun bulunduğunu açıkladı. Bu açıklamaların hemen ardından, Rus yöneticiler, BDT'nin bölgesel örgüt haline getirilmesi için girişimlerine başladılar. 1994 yılında, BDT Sözleşmesi'ni hazırlatan Rusya Federasyonu, üye devletler arasında ekonomik birliğe gidecek adımları da attı. Örneğin, devletlerarası bir bankanın kurulmasına karar verildi (*Gankovsky, 1994*).

Aynı günlerde, Batılı petrol şirketlerinin, uluslararası petrol ve doğal gaz boru hatlarını inşa etme konusunda çalışmalarını hızlandırmaları Rus hükümetini endişeye sevk etti. Bu noktada Avrasyacılar'ın düşüncesine yaklaşan Rus hükümeti, uluslararası projelere karşı daha sert tutum sergilemeye başladı. Orta Asya, Kafkas ve Hazar doğal kaynakları üzerindeki mevcut kontrol ve hakimiyetini kaybetmek istemeyen Rusya, bu hakimiyetini kıracak her türlü girişime karşı olduğunu açıklayarak, 1993 Askerî Doktrininde belirtildiği gibi, her türlü siyasî, diplomatik ve askerî araçları kullanacağını ifade etti. Hatta Rusya elindeki mevcut imkânları kullanacağını belirterek, bölge ve bölge dışı devletleri tehdit etti.

Hazar Denizi Kıta Sahaneliği üzerinde yapılacak anlaşmaların hukukî açıdan tümüyle geçersiz olduğunu vurgulayan Rus hükümeti, Nisan 1994 tarihinde İngiliz hükümeti'ne bir diplomatik nota göndererek, Azerbaycan Hükümeti'nin, Hazar Denizi kıta sahanlığındaki kaynakların işletilmesi yönünde kendi başına kararlar alamayacağını ve anlaşmalar imzalayamayacağını ifade etti. Eylül 1994 yılında da Türkmenistan'a

diplomatik notalar göndererek bu yaklaşımını Türkmen yetkililere de açıkça söyledi. Hatta Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan devletlerin 10 deniz mili uzunluğunda bir millî bölgeye sahip olabilecekleri tezini de ortaya atarak, bölge devletlerinin bu kaynaklardan yararlanmasını hukukî açıdan da engellemeye çalıştı. Ayrıca Rusya Federasyonu, Hazar Denizi Kıta Sahaneliği'nda bulunan kaynakların, kıyı devletlerinin "ortak malı" olduğunu da iddia etti (*Bakshi, 1999a; Zviagelskaia, 1995; Hadji-zade, 1996; Fedorov, 1996*). Bu tezin kabul edilmesi halinde, Rusya'nın herhangi bir izni alınmadan Hazar kaynaklarının kullanılması mümkün olmayacaktı.

Daha da ilginç olan nokta ise, 1994 yılında, Rusya Savunma Çalışmaları Enstitüsü'nün hazırladığı, "Rusya Federasyonu'nun Millî Güvenliği'ne Aykırı Büyük Tehditlere Karşı Hareket için Stratejinin Kavramsal Maddeleri" adlı çalışmadır. Militarist ve ultra-yayılmacı görüşler içeren çalışmaya göre, Rusya'nın önündeki en önemli görev, Hazar petrollerini Rusya sınırları dışında ve bu ülkenin kontrolü olmaksızın dünya piyasalarına çıkarmayı hedefleyen uluslararası projelerin engellenmesiydi. Bu amaçla Rusya Federasyonu'nun şu girişimlerde bulunması isteniyordu: resmî olarak Hazar Denizi Kıta Sahaneliğinin hukukî açıdan paylaşılmasını engellemek; eğer gerekli ise güç kullanma dahil, Hazar Denizi Kıta Sahaneliği'nin hukukî yapısı belirlenene kadar, uluslararası petrol şirketlerinin girişimlerini engellemek, Türkiye'nin Azerbaycan ile doğrudan bağlantısını sağlayacak bir oluşumu önlemek ve Bakü hükümeti üzerinde, Dağlık-Karabağ meselesi de dahil olmak üzere, her türlü baskıyı kurmak (*Fedorov, 1996*).

Bu girişimlere ilâve olarak, Rusya Federasyonu, yavaş yavaş Batılı devletlere de kafa tutmaya ve Batılı liderlerin hoşuna gitmeyecek beyanatlar vermeye başladı. 1993 yılında, Devlet Başkanı Boris Yelisin, "Rusya'nın, Batı'nın her dediğini yapmaya mecbur olmadığını" söyledi.

Hatta Ocak 1994 tarihinde, daha da ileri giden Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev, BDT'ye karşı Rusya'nın sömürgeci politika izlendiğine dair Batılı devletlerin suçlamalarını reddederek, "Rusya'nın Batılı devletlerden dersler dinlemeyeceğini" belirtti (*Russell, 1995; Dawisha vd., 1995*).

1993 Askeri Doktrini Çerçevesinde Rusya'nın Bölge Devletlerine Uyguladığı Baskılar

Siyasîler arasında yaşanan tartışmalar sonucu, yayılmacı çizgiye yaklaşan Rusya Federasyonu, vakit kaybetmeden Ortak Güvenlik Anlaşmasına imza atmayan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Türkmenistan üzerinde gizli ve açık baskısını arttırdı. Bu ülkeleri kendi askerî ve siyasî kontrolü altına almak isteyen Rusya, bu sayede, bölge üzerinden Batı'ya petrol akışını da engellemek istiyordu. Bu hedef içerisinde, Rusya Federasyonu, Orta Asya ve Baltık Cumhuriyetlerinde bulunan askerî birliklerini, Hazar bölgesine kaydırarak, "Kuzey Kafkasya Askerî Birliği'ni" kurdu. Bu strateji, tümüyle Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşmasına (AKKA) aykırıydı. Fakat Rusya, bu gelişmenin kendi hayatı çıkarları için önemli olduğunu vurgulayarak, AKKA'nın yeniden ele alınması gerektiğini savundu.

Acele bir şekilde Ermenistan ve Türkmenistan ile askerî işbirliği anlaşmaları imzalayan Rusya, bu isteğine karşı çıkan Azerbaycan ve Gürcistan'ın içişlerine müdahale etmeye başladı. Gürcistan'daki etnik savaşta Abazalara askerî destek sağlayan Rusya, öte yandan da Devlet Başkanı Edvard Şevardnadze karşıtı grupları, iç ayaklanma çıkarmaları için teşvik etti. Gürcistan'ı bir kaosun içine sürükleyerek, bu ükeyi Askerî İşbirliği Anlaşması imzalamaya zorladı. Hatta Gürcistan üzerinden geçmesi arzulanan boru hatlarının inşasının engellenmesi için Şevardnadze üzerinde diplomatik baskı kurdu.

Diğer taraftan Rusya Federasyonu, Dağlık-

Karabağ sorununda, Ermenilere 1 milyar dolar civarında askerî teçhizat yardımında bulunarak, Azerbaycan'ın kendi safına dönmesini sağlamaya çalıştı (Akıncı, 1997). Eski Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey'i devirerek, başa Haydar Aliyev'in geçmesini sağlayan Rusya, Azerbaycan'ın BDT bünyesine girmesini sağladıysa da, Aliyev'in petrol ve doğal gaz konusunda, Rusya karşıtı politika izlemesinden memnun kalmadı. Bu nedenle, Rusya, Dağlık-Karabağ Ermenilerine desteğini sürdürdü. Bu destekle yetinmeyen Rusya Federasyonu, Azerbaycan içerisinde bulunan eski Komünist grupları (Suret Huseynov gibi) teşvik ederek, 1993 ile 1996 yılları arasında Devlet Başkanı Aliyev'e karşı dört başarısız darbe girişimine ön ayak oldu.

Son olarak, Rusya, Çeçenistan'ın başkenti Grozni üzerinden Rusya'ya gelecek Bakü petrolünün güvenliğini sağlamak amacıyla, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Çeçenlere karşı, Aralık 1994 tarihinde yeniden savaş ilan etti. Olanca gücüyle Çeçenlere saldıran Rusya Federasyonu, Çeçenistan üzerinde kuracağı tam hakimiyet sayesinde, güneyinde bulunan Azerbaycan ve Gürcistan üzerindeki baskısını daimi hale getirmek istiyordu. Bu sayede Hazar petrolünün dünya piyasalarına akması konusunda, Rusya eski kontrolüne dönecekti ve Batılı uluslararası petrol şirketlerinin projelerine tümüyle engel olabilecekti (Cohen, 1996a; Barylski, 1995).

1995 Askerî Doktrin'in Kabul Edilmesi

1995 yılında yapılan seçimler sonucu, halkın memnuniyetsizliği ve imparatorluk dönemine duyulan özlem neticesinde, yayılcı politika güden aşırı milliyetçi ve komünist gruplar veya diğer bir ifadeyle Avrasyacılar yasama üzerinde tam bir üstünlük sağladılar. Bu gelişmeye ilâve olarak, kendisini rahatsız eden dış faktörlerin iyice belirginleşmesi sebebiyle, Rusya yayılcı çizgiye iyice yaklaştı. Tüm bakış açısını, BDT ve özellikle Orta Asya, Kafkaslar ve Hazar petrole-

ri üzerine çeviren Rusya, askerî, ekonomik ve diplomatik imkânlarını kullanarak, kendi aleyhlerine gelişen oluşumları engellemeye çalıştı.

Zaten 14 Eylül 1995 günü Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından imzalanan "BDT Üyelerine karşı Rusya Federasyonu'nun Stratejik Politikası" adlı belgede, Rusya'nın, yeniden eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde eski hakimiyetini kurması için her türlü diplomatik, askerî ve mümkün olan diğer araçları kullanacağı ifade ediliyordu (Foye, 1995; Library of Congress, 1996). Bu belge ise, Hiç bir zaman Sovyetler Birliği'nin dağıldığını ve Rusya'nın uluslararası arenada "orta boy devlet" durumuna düştüğünü kabul etmeyen Avrasyacılar için yeni bir zaferdi.

Bu plan çerçevesinde, Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki baskısını iyice arttıran Rusya Federasyonu, Hazar petrolünün dünya piyasalarına çıkışını engelleme, Çin, Japonya ve İran ile ilişkilerini artırma ve hatta Çin ile stratejik işbirliği içerisine girme, NATO'nun genişlemesini engellemek için eski Sovyet Cumhuriyetlerine Rus askerlerini yerleştirme yönündeki çalışmalarını hızlandırdı. Ayrıca, Rus yöneticiler, Amerika'nın dünya siyasetindeki etkisini azaltmak amacıyla, Bosna krizinde Sırp lider Slobodan Milosevic, Irak meselesinde de Saddam Hüseyin'i açıkça destekledi.

ABD KARŞITI DÖNEM (1997 - 1999)

ABD'nin Yeni Orta Asya Politikasından Duyulan Rahatsızlık

1995 sonunda kabul edilen Askerî Doktrin sayesinde, Avrasyacılar, daha önceden de ifade ettiğimiz sebepler ışığında, Rusya'nın millî çıkarlarının korunması için, Rus yöneticilerine somut araçlar verdiler. 1996 yılından itibaren daha da sertleşen Rusya, özellikle o dönemlerde uluslararası arenada meydana gelen gelişmelerden rahatsızdı. Rus yöneticiler, bu girişimleri kendi

çıkarları açısından bir tehdit olarak algılıyorlardı. Batılı devletler tarafından gerçekleştirilen girişimleri tehdit olarak algılayan Rusya, tümüyle Batı dünyasından uzaklaşmaya başlayarak, Avrasyacılar tarafından belirlenen millî çıkarlarını korumak için daha yayılcı bir yapıya büründü. Bu psikoloji içerisinde hareket eden Rus yöneticiler, saldırgan politikalarının muhatapları arasına, Orta Asya ve Kafkas devletlerinin yanı sıra, Batılı devletleri ve özellikle ABD'yi dahil ettiler. Artık Rusya bir yandan 1997 yılında kabul ettiği yeni Orta Asya politikasıyla eskiye oranla daha farklı hesaplar içerisine giren ABD'yi, diğer yandan da Orta Asya ve Kafkas devletlerinin, kendi rızası olmadan dünya sistemine entegre olmasına vesile olacak girişimlerini önlemeye çalıştı.

ABD'nin Yeni Politikasının Gerçekleşmesini Engelleme Çabaları

Öncelikle, Ruslar, Hazar petroleri ve bölgesel çatışmalar karşısında Amerika'nın izlediği politikayı, hem kendi güvenliği açısından, hem de uluslararası arenada Rusya'nın konumu açısından bir tehlike olarak algılıyorlardı (*Clover, 1997*). Amerika'nın 1997 Planı'nın temel hedefini, Rusya'yı bölgeden uzaklaştırmak olarak değerlendiren Rus yetkililer ve basını, Amerikan yönetiminin açıklamalarının aksine, bu ülkenin, 21. yüzyılda dünya lideri olmayı hedeflediğine inanıyorlardı (*Bakshi, 1999b; O'Toole, 1999*). Bu nedenle, zamanın Başbakanı Yevgeni Primakov, Rusya'nın uluslararası arenadaki rolünü, Amerika'nın Önderliğinde tek kutuplu dünya düzeninin oluşumunu engellemek olarak tanımlıyordu. 21. yüzyıl dünya düzenini, Rusya (BDT ülkeleri de dahil olmak üzere), ABD, Avrupa Birliği, Çin, Japonya, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya Milletlerinin Birliği'nin ortaklaşa yapılandığı çok kutuplu sistem olarak ifade ediyordu (*Cohen, 1999; Cohen, 1997*).

Bu bakış açısından ötürü, Rusya, Amerika'nın

1997 tarihli hırs dolu politikasını engellemek için Japonya, Çin ve İran ile ilişkilerini arttırdı. Böylece, Rus yöneticiler, Rusya Federasyonu, Çin ve İran ile muhtemel bir stratejik işbirliği paktının kurulmasını hedefliyordu ve bu sayede Amerika'yı dizginleme imkânı bulacaklardı. Diğer taraftan Japonya ile ilişkilerini düzelttiği takdirde, Japon - Amerikan askerî ittifakını etkisiz hale getirebileceğini düşünüyordu (*Cohen, 1997*).

Üçlü stratejik işbirliği planını gerçekleştirebilmek ve bu amaçla, Çin yönetimini kendi yanına çekmek isteyen Rusya, bu ülke ile askerî alanda stratejik işbirliği içine girdi. Çin yönetiminin, ihtiyaç duyduğu askerî teknolojiyi bu ülkeye transfer eden Rusya, Çin yönetimine, stratejik silah sistemlerinin modernize edilmesi için önemli derecede destek sağladı. Diğer yandan, Rusya yönetimi, İran ile ilişkilerini arttırmaya gayret etti. Bu amaçla, Rusya, İran'a milyarlarca dolar tutarında balistik füze sistemleri sattı ve nükleer teknoloji transfer etti (*Central Asian Post, 1997; Lelyveld, 1997a; Kamran, 1999; Sestanovich, 1998a*).

Rusya, bir yandan Amerikan yönetiminin 21. yüzyıl planlarını yayılcı amaçlar güden hedefler olarak nitelerken, öte yandan Amerika'nın NATO ve dolayısıyla Amerikan müttefiki Türkiye aracılığıyla, askerî açıdan bölgeye sızmaya çalıştığını öne sürüyordu. Rusya, bu gayretlerin gerçek amacının ise bölge üzerindeki kendi etkisinin ortadan kaldırılması olduğunu düşünüyordu (*Bakshi, 1999c*). NATO'nun başarılı şekilde BDT devletleri ile askerî işbirliği içine girmesi, Rusya'nın bölgeye yerleştirdiği askerlerinin geri çekilmesi ve dolayısıyla Rusya'nın bölge ve bölge kaynakları üzerindeki etkisinin yok olması anlamına geliyordu. Dolayısıyla Rusya'nın boşalttığı sahayı Amerika dolduracaktı. Rusya, Amerika'nın ve dolayısıyla NATO'nun 1991 Körfez Savaşında ve 1995 - 96 Yugoslavya Krizinde etkin rol oynamalarından ve oynadıkları rollerden de başarıyla çıkmalarından rahatsızlık duydu (*Cohen, 1996b*). Çünkü Rusya'ya göre,

bu iki başarı, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslarda geri çekilmesi halinde meydana gelebilecek boşluğun, Batılı devletlerce kolayca doldurulabileceğini gösteriyordu.

"Askerî işbirliği" ve "Ortak Güvenlik Sistemi" sayesinde, Rusya, toprak bütünlüğüne tehdit olarak algıladığı îslâmî hareketleri de kontrol altına alabilecekti.

Bu tehlikeyi önlemek için harekete geçen Rusya, BDT ve özellikle Orta Asya ve Kafkas devletlerini, yeni askerî işbirliği anlaşmaları imzalamaya zorladı ve bu sayede bölgede bulunan Rus askerlerinin daha fazla görevler üstlenerek, bölgede kalıcı konuma gelmelerini sağlamaya çalıştı. Bu nedenle Rusya, kendi hakimiyetinin bulunduğu BDT bünyesinde yeni bir entegrasyona girme çalışmalarına başladı. Hatta NATO'nun genişlemesini önlemek ve Polonya sınırına kadar askerî varlığını devam ettirebilmek için, Beyaz Rusya ile birleşme kararı aldı. Aynı günlerde, Ukrayna ve Litvanya'daki askerî birliklerini takviye etti.

Bu girişimler ile yetinmeyen Rusya, bölgesel çatışmalarda daha etkin rol oynamaya başladı. Moldova'dan Abaza krizine, Dağlık-Karabağ meselesinden Tacikistan sorununa kadar, tüm etnik ve iç çatışmalara dahil olan Rusya, hep Rus yanlısı grupları açıkça destekledi. Bu müdahaleler ise sorunları çözüme kavuşturmak yerine, daha istikrarsız hale getirdi.

Rusya Federasyonu'nu asıl korkutan diğer bir mevzu ise Orta Asya, Hazar ve Kafkas petroleri üzerinde kurduğu ve 1850'lerden beri sürdürdüğü hakimiyetini kaybetmesiydi. 1997 yılında yeni dış politika prensiplerini açıklayan Amerikan yönetimi, bölge kaynaklarının, doğu-batı istikametinde dünya piyasalarına akmasını ısrarla savunuyordu. Bu noktayla yetinmeyen Amerikan yönetimi, Rusya'dan bağımsız olarak, doğal kaynaklarını dünya piyasalarına aktaracak olan Orta Asya ve Kafkas devletlerinin, doğal kaynakların getirdiği karşılıklı bağımlılık netice-

sinde, ekonomik, ticarî ve siyasî açıdan biraraya gelerek, bölgesel entegrasyona gitmesini ve bu sayede 1991 yılında kazandıkları bağımsızlıklarının sağlamlaştırılmasını istiyordu. Kendi aralarında oluşturdukları bölgesel entegrasyon sayesinde, bölgesel çatışmaları barışçı yollarla çözmüş ve belli bir ekonomik kalkınma hızını yakalamış bu devletlerin, Batı ve dolayısıyla dünya sistemine entegre olmalarını arzuluyordu (*Lelyveid, 1998a*).

Ayrıca bölge istikrarını bozacak ve bölge güvenliğini tehdit edecek gelişmeleri önlemek amacıyla, Amerikan yönetimi, bölge devletleri ile ikili askerî işbirliğine de girmeye kararlıydı. Bu karar çerçevesinde, Orta Asya devletleri ile ikili askerî işbirliği içerisine giren Amerika, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile ortaklaşa düzenlediği ve Rusya'nın da dahil olduğu bir askerî tatbikatı Orta Asya bölgesinde gerçekleştirdi. Amerikan 82. Hava indirme Birliği, Kazakistan'ın eski Başkenti Alma Ata'ya 70 km uzaklıkta gerçekleştirilen askerî tatbikata katıldı (*Turkistan Newsletter, 1997*).

Kısacası Amerikan stratejisi, bölge kaynaklarının serbestçe ve güvenli bir şekilde dünya piyasalarına akmasını sağlama prensibi üzerine oturuyordu. Dünyanın acilen ihtiyaç duyduğu bu kaynakların, doğu-batı ekseninde akması demek, Amerikan planının gerçekleşme ihtimalinin artması ve Rusya'nın bir daha geriye dönüşü olmayacak şekilde bölgeden ayrılması veya diğer bir ifadeyle Batılı devletler gibi bölge kaynaklarına ulaşmak için ticarî rekabete eşit şartlarda dahil olması demektir.

İşte bu noktada, Rusya Federasyonu elinden geldiğince, Amerika'nın doğu-batı enerji koridoru projesini engellemeliydi. Aslında Rusya'yı, Çeçenistan ve Hazar petroleri konusunda saldırgan yapan nokta buydu. Ekonomik zayıflığı ve Batı'ya finansal açılardan muhtaç olmasına rağmen, Rusya bölge kaynakları üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için günümüze kadar elinden

gelen her türlü askerî, siyasî, diplomatik ve ticarî araçları ve gizli servis operasyonlarını kullandı.

Rusya'nın 1999 Yılındaki Girişimleri

Sovyetler Birliği döneminde bölge kaynakları üzerinde tam hakimiyet kuran Rusya Federasyonu, 1990 yılına kadar, dünyada petrol ve doğal gaz üreten ikinci en büyük devlet durumundaydı. Ağırlıklı olarak, Orta Asya, Hazar ve Kafkas bölgesinden çok ucuza aldığı doğal gaz ve petrolü, dünya fiyatlarından, başta Avrupa olmak üzere dünya piyasalarına satıyordu. Fakat Amerika'nın öncülüğünde başlayan doğu-batı hattı projesi ise, diğer sonuçlarıyla birlikte, Rusya'nın ana ekonomik girdisini elinden alıyordu.

Fakat Rusya, Amerika'nın çok yönlü projelerinden sadece Hazar Denizi üzerinden geçen iki uluslararası projeyi öncelikle engelleme gayreti içerisine girdi. Bunun sebepleri ise oldukça açıktır. Hazar Denizi Kıta Sahaneliğinde, yaklaşık 170 trilyon cubic feet doğal gaz ve 31 ila 40 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Bu yataklar, eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde bulunan ve Sibiryâ bölgesinden sonra gelen ikinci büyük yataklardır. Bu yatakların Batı'nın kontrolüne geçmesi ise Rusya'nın ikinci büyük rezervi kaybetmesi anlamına da geliyordu.

Bu nedenle, Rusya Federasyonu, Türkmenistan'dan geçen ve Pakistan ve Hindistan'a ulaşan doğal gaz ve petrol boru hatları ile Çin Halk Cumhuriyeti'ne gidecek olan boru hatları projelerine karşı çıkmazken, Trans-Hazar doğal gaz boru hattı ile Bakü-Ceyhan petrol boru hattını engellemek için elinden geleni yaptı ve bu amaca kendini kilitledi.

Rus yetkililere göre, Trans-Hazar ve Bakü-Ceyhan boru hatları projelerinin gerçekleşmesi demek, Amerikan planının başarıya ulaşması anlamına gelmekteydi. Ayrıca bu boru hatları, Türkmenistan - Afganistan - Pakistan - Hindistan boru hatları projeleri gibi belli bir sahadan

beslenmeyecek, aynı zamanda Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz rezervlerini de Rusya'nın kontrolü olmaksızın dünya piyasalarına aktaracaktır.

Böylece Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan petrol ve doğal gaz rezervleri üzerindeki hakimiyetini kaybeden Rusya, ister istemez, "büyük devlet" olma sevdasından ve bu amacını gerçekleştirmek için yaptığı girişimlerden vazgeçmek zorunda kalacaktı (*Goble, 1996a*). Çünkü Hazar petroleri üzerinde yeniden hakimiyet kuran Rusya, bir yandan İran ve Irak hükümetleri ile işbirliği yaparak, dünya enerji sektörünü kontrol etmeye devam edecek (*Cohen, 1996a*), diğer yandan bu devletler ve muhtemel başarının ardından Rusya safına geçecek diğer devletler ile kuracağı stratejik işbirliği çerçevesinde Amerika'ya kafa tutabilecek ve eski özelemlerini gerçekleştirebilecekti. Fakat uluslararası projelerin gerçekleşmesi halinde, Rusya, kendi yanına geçmesi muhtemel devletleri kaybetmiş olacaktı. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki hakimiyetini kaybetmesi, Orta Asya devletleri üzerindeki hakimiyetini de kaybetmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle, Rusya, "Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu"ndaki Lukoil'in yüzde 10'luk hissesinden tatmin olmamıştı (*Washington Post, 1998*).

Ayrıca, bu iki boru hattı, Rusya'nın en büyük gelir elde ettiği iki önemli pazarda, Rusya ile rekabete girecektir. Her iki proje, Avrupa devletlerinin ve Türkiye'nin doğal gaz ve petrol ihtiyaçlarını karşılayacak ve bu durum ise hem Rusya'nın pazar payını, hem de bu ülkenin elde ettiği fahiş kân azaltacaktır. Zaten 1990 sonrası Rusya'nın doğal kaynaklardan elde ettiği gelirlerde de büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1991 yılında, dünya doğal gaz ihtiyacının yüzde 35'ini karşılayan Rusya'nın 1995 yılında üretimi yüzde 7 oranında azalma gösterdi (*Vyakhirev; Bakshi, 1999a; Pannier, 1999; Dadwal, 1998*).

Rusya bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için şu yöntemlere başvurdu. Öncelikle Orta Asya ve Kafkas devletlerini yanma çekebilmek amacıyla, OPEC tarzı, BDT Enerji Güvenliği Kurulu'nun oluşturulması fikrini ortaya attı. Bu Kurul sayesinde, bölge kaynaklarının üretim ve dünya piyasalarına ihraç miktarları düzenlenecek ve kotalar getirilebilecekti (*Goble, 1996b*).

Diğer taraftan "Hazar Boru Hattı (Caspian Pipeline Consortium)" projesine tam destek veren Rusya (*Reuters, 1999*), Azerbaycan'dan gelip, Rusya'ya ulaşacak petrol ve doğal gazın akışım arttırmak için yeni projeler ortaya atarken (*O'Rourke, 1998*), Çeçenistan'ı devre dışı bırakan yeni yollar da tespit etmeye başladı. Çeçenler'e karşı amansız bir savaşa giren Rusya, bir yandan Çeçen topraklarını yeniden kontrol altına alarak, bu güzergâhın güvenliğini sağlamayı, öte yandan da bu ülkeye ödeyeceği transit taşıma ücretinden ve Çeçen kontrolünden kurtulmayı planlıyordu (*Fossato, 1997; Dunne, 1999*).

Üçüncü olarak, Rusya, askerî gücüne ilâveten, elindeki mevcut boru hatları gücünü kullanarak, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinde baskı kurmaya veya mevcut baskılarını arttırmaya başladı (*Rubin, 1997*), Rusya, ağır aksak giden Türkmenistan - Özbekistan - Rusya - Ukrayna doğal gaz boru hattını çeşitli sebepler ileri sürerek kapattı. Bu nedenle, Türkmenistan 1997 yılında 1 milyar dolara yakın zarara uğrarken, boru hattının yeniden açılması için Türkmenistan ve Ukrayna'ya uzun süre kabul edilemeyecek şartlar sundu (*Dunne, 1999*). Öte yandan, Kazakistan'da büyük yatırımlar gerçekleştiren Chevron firmasının çalışmalarını da engelledi. Rusya, Amerikan Petrol Şirketi Chev-ron'un Kazakistan'dan sevkettiği petrol miktarını sınırlandırarak, bu şirketin üretimini azaltmaya çalıştı (*Lelyveld, 1998b*).

Dördüncü olarak, Rusya, Türkiye'nin Boğazlar konusunda hazırladığı tüzüğü de, fanatik milliyetçi yaklaşım olarak değerlendirerek, alınan

kararın 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu iddia etti. Halbuki, Türkiye, Boğazlar üzerinden gerçekleştirilen mevcut petrol trafiğine ilâve olarak, Novorossik limanına kadar getirilecek yıllık 50 milyar varil ek petrolün Boğazlar'dan şevkinin, İstanbul ve Boğazlar üzerinde yaratacağı tehlikeden ötürü bu karan almıştı. Fakat Rusya bu karan olumsuz yönde değerlendirecek, Türkiye'nin amacının, Rusya üzerinden petrolün akışını engellemek ve Bakü-Ceyhan hattının şansını arttırmak olduğunu belirtti. Ayrıca, Rusya'ya göre, bu kararın altında yatan diğer sebep ise yüzyıllardır Müslüman Türkiye'nin Ortodoks Hristiyan Rusya'ya duyduğu kin idi (*Sobhani, 1995; Rank 1997*).

Son olarak da, Rusya, Hazar Denizi Kıta Sahaneliği meselesini bahane ederek, uluslararası konsorsiyumların girişimlerinin hukuka aykırı olduğunu savunan tezlerini bir kez daha dile getirdi. Daha önceden de savunduğu tezlerine paralel olarak, Rusya, ısrarla Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan devletlerin, ancak 45 deniz mili karasularına sahip olabileceğini ve geriye kalan büyük bir kısmın da "İnsanlığın Ortak Malı" olduğunu savundu (*Goldman, 1995 ; Shouikmen, 1996*). Böylece geriye kalan büyük havzaların işletilmesi için Rusya'nın izni gerekiyordu. Diğer taraftan, başta Bakü - Ceyhan boru hattı olmak üzere, birçok uluslararası projelerin beslendikleri havzalar, kıyı devletlerinin kıyı şeridinden itibaren 45 deniz milinin çok ötesindedir. Böylece uluslararası projeler de, iddia edilen hukukî dayanağa göre, uluslararası hukuk açısından geçersiz hale geliyorlardı.

RUSYA 'NIN BAŞARI ŞANSI

Hazar merkezli olarak Rus yetkililerinin son iki üç yıldır uygulamaya çalıştığı planın başarı şansının olup olmadığını anlamak için Rusya'nın zayıf ve güçlü olduğu noktalara bakmak lâzımdır.

Rusya'nın Elindeki Tek Koz: Nükleer ve Konvansiyonel Silahlar

Rusya'nın Batı karşısında güçlü olabildiği tek nokta, elinde bulundurduğu konvansiyonel ve nükleer silâhlarıdır. Çünkü Amerikan yönetimi, Rusya'nın elindeki bu silâhların yıkım derecesini çok iyi bildiği ve Rusya'nın parçalanması halinde, bu silâhların kontrol edilmesi mümkün olmayan grupların eline geçmesinden korktuğu için, Çeçenistan savaşında açıkça Rusya karşıtı politika izleyemedi. Hatta Çeçen krizi konusunda, Moskova'ya giden Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott, görüşmeler esnasında, Amerika'nın bu konudaki hassasiyetini Rus yetkililere ilettiler. Ayrıca Çeçen krizi karşısında, Yeltsin, Batılı devletleri, ellerindeki nükleer silâhların mevcudiyeti ile tehdit etmişti. Amerika, halen toprak bütünlüğü korunmuş, START II ve III, AKKA ve ABM anlaşmalarını imzalayacak bir Rus yönetiminden yanadır. Bu sebeple, Rusya'nın dağılımını sağlayacak girişimlere açıkça karşı çıkmaktadır.

Rusya'nın Zayıf Yönleri

Nükleer ve Konvansiyonel Silâhlar dışında Rusya'nın elinde başka bir koz görünmemektedir. Ancak Rusya'nın halî hazırda çok zayıf yönleri de bulunmaktadır. Bunların arasında, Batı'nın finansal yapısına ve teknolojisine duyduğu bağımlılık, ekonomik zayıflık, elinde tuttuğu askerî yapının etnik sorunları çözmede yetersiz kalması ve Orta Asya devletlerinin eskiye nazaran Rus yöneticilerine itibar etmemeleri sayılabilir.

Batı Teknolojisine ve Finansal Desteği'ne Duyulan Acil İhtiyaç

Rusya Federasyonu, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren ağır ekonomik şartlar altında yaşamak zorunda kalmıştır. 1987 yılında, petrol üretimi konusunda doruk dönemini yaşayan Rusya, o tarihlerde, günlük 11 milyon varil pet-

rol üretebilirken, bu üretim çok kısa sürede, yarıya yarıya düşerek, günlük 6 milyon varile geriledi. Doğal gaz konusunda aynı sıkıntıyı yaşayan Rusya, 1998 yılında dünya genelinde yaşanan "Asya Krizi" ve "Petrol Fiyatlarındaki Aşırı Düşüşten" de etkilendi ve ekonomisi ağır darbe aldı. Bu nedenle 1998 yılında devalüasyona giden Rusya Federasyonu içerisinde sosyal sıkıntılar başgöstermeye başladı (*Lelyveld, 1997b; Sestanovich, 1998a; Sestanovich, 1998b*). Bu gelişme karşısında, Rus yetkililer, ekonomik sıkıntıların, sosyal sıkıntılara ve sosyal sıkıntıların da siyasî istikrarsızlığa sebep olabileceği ihtimali üzerinde durmaya başladı. Ekonomik sahada yaşadığı ağır sıkıntıları aşmak üzere Uluslararası Para Fonu, Avrupa Birliği, Avrupa Kalkınma ve Geliştirme Bankası'na başvurarak, mevcut borçlarına ilâveten dış borç aramaya başladı. Zaten Rusya'nın 1996 sonu itibarıyla, Sovyetler Birliği'nin borçları da dahil olmak üzere, dış borç toplamı 181.44 milyar doları bulmuştu (*ABD Ekonomi ve İş İdaresi, 1996*).

Fakat bu duruma bir çare bulması gereken Rusya, elindeki tek nakit para akışını sağlayan doğal gaz ve petrol rezervlerinin işletilmesi ve dünya piyasalarına satılması konularına ağırlık vermek zorundaydı. Bu nedenle Batı'nın teknolojisine ihtiyaç duyuyordu; çünkü kendisinin mevcut teknolojisi hem hantal hem de geri konumdaydı. Ancak Rusya'nın, 1990 yılının ortalarında ürettiği miktara ulaşabilmesi için, 30 ila 50 milyar dolarlık, 1990 yılında ürettiği doruk miktara gelebilmesi için de 70 ila 130 milyar dolarlık yeni yatırımlar yapması gerekiyor. Bu kadar malî külfeti kaldırabilecek gücü bulunmayan Rusya, mecburen, Batılı şirketlerin, kendi ülkesindeki petrol ve doğal gaz sahalarında, yatırım yapmalarına muhtaç durumdadır. Zaten Amerikan şirketlerinin 1997 yılı olarak Rusya'da yaptığı yatırımların toplam tutarı 1 milyar 906 milyon dolardır. Bu rakamın 485 milyon dolarlık kısmı ise petrol sahasında yapılmıştır (*ABD Ekonomi ve İş İdare-*

si, 1998; Library of Congress, 1996).

Bu durumda, Batılı petrol şirketlerinin karşısında çaresiz kalan Rusya, uluslararası petrol şirketlerinin daha fazla yatırım yapmalarını teşvik etmek için, vergi oranlarında yüzde 50 azaltma kararını aldı ve bu şirketlerce talep edilen "Üretim Paylaşımı Anlaşması" ile ilgili yasa tasarısını kabul etti. Ayrıca Amerikan yönetimini hoşnut edebilmek için, 1997 yılında, Clinton idaresinin talebi karşısında "dışarıya satılan silâh sistemlerini kontrol altına alan" yasal düzenlemeyi yaptı.

Orta Asya Devletleri'nin İsteksizliği

Rusya'nın diğer zayıf noktası ise Orta Asya Cumhuriyetlerine eskiden olduğu gibi sözünü geçirememesidir. Çünkü Rusya, bir yandan Orta Asya devletlerinin ihtiyaç duyduğu yüksek teknolojiye, diğer yandan da bu ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlayacak yeni yatırımlar yapma imkânına sahip değildir (Bakshi, 1999a). Zaten bağımsızlıklarını kazandığı günden bu yana, Rusya'nın Orta Asya devletleri ile yaptığı yıllık ticaret hacminin, genel hacme oranı her geçen yıl azalmıştır. 1998 yılında Orta Asya devletlerinin, Rusya'nın dış ticaretindeki oranı yüzde 27'dir (ABD İş ve Ekonomi İdaresi, 1998). Bu durum, Orta Asya devletleri için de geçerlidir.

1997 sonrası Amerika'nın siyasî desteğinden cesaret alan Orta Asya devletleri, yüzlerini Batı'ya ve diğer devletlere çevirdiler. Örneğin, Azerbaycan, Rusya'nın tüm baskı ve hilelerine rağmen, uluslararası konsorsiyumdan geri dönüş yapmamış ve hatta bir ara Kafkasların güvenliği için Amerikan askerlerini bölgeye davet eder bir tutum sergilemiştir. Ayrıca Türkmenistan, Trans-Hazar doğal gaz boru hattına ilişkin imzalanan anlaşmanın hemen ardından, Rusya'nın tehditlerine kulak asmamış ve Rusya dahil hiç bir devletin kendilerine nasıl bir yol izleyeceklerini dikte

ettiremeyeceğini söylemiştir. Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı da, Trans-Hazar projesinin, Mavi Akım projesine rakip olduğunu ve bu nedenle Türkiye'nin önceliği Türkmenistan'a vermesi gerektiğini açıklamıştır. Bütün etnik olumsuzluklara rağmen, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in de, Trans-Hazar projesine gözlemci statüsüyle imza atması ve bu boru hattından kendi doğal gazını sevketmeyi kabul etmesi Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Rusya yerine Batı'ya döndüğünün diğer bir göstergesidir.

Siyasî açıklamalar ile yetinmeyen Orta Asya devletleri, sınırda görev yapan Rus askerlerinin geri çekilmesini de sağlamışlardır. Örneğin, Türkmenistan ile Rusya arasında imzalanan anlaşma sonucu, bu ülkede görev alan Rus sınır muhafızları, bölgeyi terkettiler (Pannier, 1999). Diğer yandan bu devletler, Batılı devletler ile askerî alanda işbirliği içerisine girerek, kendi askerlerinin silâh ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştılar ve çalışmaktadırlar.

Öte yandan Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri, BDT'nin güçlendirilmesiyle, Rusya'nın kendi üzerlerinde hakimiyet kurmak istediğine inanıyorlar. Bu nedenle böyle bir oluşumun daha kurumsal bir yapıya getirilmesini engellemeye çalışmaktadırlar. Kendi meselelerini çözmek için bir araya gelen Orta Asya devletleri, aldıkları kararlarla, bir nevi Orta Asya Birliği'ne doğru gitmektedirler.

Sahip oldukları doğal kaynakların, dünya piyasalarına aktarılması sayesinde, belli bir zenginliğe ulaşmaya çalışan Orta Asya devletleri, Amerikan planında belirtilen prensipler çerçevesinde, bölgesel entegrasyona gitmeye hazır olduklarını, gerçekleştirdikleri zirvelerde sürekli vurgulamışlar ve hedeflerinin dünya sistemine Rusya'nın kontrolü olmaksızın entegre olduğunu ifade etmişlerdir.

Çeçenistan Krizi

Çeçenistan sorunu, 1991 yılından bu yana Rus yönetiminin önemli gündem maddesini oluşturmaktadır. Farklı yıllarda Çeçen topraklarına askerî saldırılar düzenleyen Rusya, Moskova'da düzenlenen bombalı saldırıları ve Dağıstan'da meydana gelen gelişmeleri bahane ederek, 20. yüzyılın son aylarında, yeniden bu ülkeye kapsamlı bir saldırı başlattı. Rus generallerine ve yöneticilerine göre, 1994 - 1996 yılları arasında gerçekleştirilen saldırıdan daha fazla silâh gücüne sahip Rus askerleri, kısa sürede Çeçenistan'ın başkenti Grozni'ye girecekti. Ancak Ruslar Çeçenlere karşı üstünlük sağlamakta zorlandılar ve hatta Çeçenler karşısında belli bir yenilgiye de uğradılar (*Eke, 1999; Lelyveld, 1999a ; Helmer, 1997; Lelyveld, 1999b*).

SONUÇ

Milliyetçi ve yayılmacı zihniyete sahip Rus yöneticilerinin, gerçekleştirmeye çalıştıkları "Hazar petroleri" ve dolayısıyla " Soğuk Savaş Dönemine dönüş" planlarının başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi, Rusya'nın ekonomik ve askerî zayıflıkları, Orta Asya ve Kafkas devletlerinin yüzlerini büyük oranda Batı'ya çevirmeleri ve çevrilen bu yüzlere Batılı devletlerin de olumlu yaklaşım sergilemeleri, bu düşüncemizi kuvvetlendiren faktörlerdir.

Ancak Rus yöneticilerinin, bir anda, Gor-baçov dönemindeki siyasete dönerek, Batılı ve dolayısıyla dünya devletleri ile 21. yüzyılı şekillendirme girişimlerinde yer alma ve kendine Batı dünyasında yer edinme fikrine itibar edeceklerini düşünmek de yanlış olsa gerek. Çünkü halen Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizin sebebi olarak Batı'yı gören, ayrıca eskiye özlem duyan insanlar bulunmaktadır. Bu insanlar da, Duma aracılığıyla, Rus siyasetinde etkin bir konumdadır.

Bu insanların, Batı ve yeni dünya düzeni hakkında kafalarında yer edinen önyargıların kalkması ise zaman alacaktır.

Ancak bu ülkenin, askerî ve jeo-stratejik düşünceden, jeo-ekonomik düşünceye kayacağı yönünde olumlu sinyaller de gelmektedir. Öncelikle Rus Lukoil petrol şirketinin patronunun yaptığı açıklamalar, bizi bu düşünceye sevkeden gelişmelerden birisidir. Çünkü Rusya siyasetinde etkin olmaya başlayan Rus petrol şirketleri ile daha gerçekçi tezler ile hareket eden bazı Rus siyasetçileri, Rusya'nın yayılmacı fikirlerden kurtularak, uluslararası arenada daha gerçekçi verilere dayalı siyaset izlemesini istemektedirler (*Parrott, 1999b; Reuters, 1999*).

Diğer yandan Rusya'nın, Kazakistan ile, Hazar Denizi Kıta Sahaneliği konusunda imzaladığı anlaşma da bizim düşüncelerimizi kuvvetlendiren ikinci önemli gelişmedir. Çünkü Hazar Denizi'ni bir göl olarak gören ve bu nedenle kıyı devletlerinin en çok 45 deniz mili uzunluğunda bir millî sektöre sahip olabileceğini kabul eden Rusya, Hazar'ın kendisine sunduğu ekonomik nimetleri elde edebilmek amacıyla, Hazar'ın kuzeyinin orta hat kuralına göre millî sektörlerle bölünmesini kabul etmiştir (*Goble, 1998*). Her ne kadar deniz suları üzerinde gemilerin ve platformların kontrolünü sağlayabilmek için bu kuralı sadece deniz altında tutsa da, Rusya eski tezlerinden yavaş yavaş uzaklaşmaktadır.

Ayrıca Rusya, kendi zayıflıklarının farkında olarak hareket etmektedir. Örneğin, Amerika'nın Kazakistan topraklarında gerçekleştirdiği ortak askerî tatbikatı engelleyecek girişimde bulunamamış ve hatla tatbikata askerî birliklerini göndererek katılmıştır. Amerikan petrol şirketlerinin istediği yasal düzenlemeleri gerçekleştirmiş ve Amerikan yönetiminin baskısı karşısında, silâh satışlarına yasal engel getirmiştir.

Zaten Rusya'nın Hazar merkezli bölgeyi kontrol etme girişimlerine, diğer devletlerin de onay vermesi mümkün değildir. Çünkü Çin ve

Avrupa Birliği, Soğuk Savaş döneminde yaşadıkları olumsuzluğun yeniden ortaya çıkmasını istememektedirler. Acilen ihtiyaç duydukları bölge kaynaklarının, soğuk savaş sonrası dönemde, eskiden olduğu gibi, bir devletin veya bir devlet grubunun kontrolü altına girmesini arzulamamaktadır. Bu nedenle kendileri de hiç bir devletin kontrolü olmaksızın, bölge kaynaklarının dünya piyasasına akması ve bölge devletleri ile ikili ekonomik ilişkiler içine girme tezlerini savunmaktadırlar.

Rusya'nın yayılmacı emellerine uzun süredir ses çıkarmayan Amerikan yönetimi de, artık Rus yöneticilerine karşı somut adımlar atmaya başlamıştır. Rusya'nın, Çeçenistan'a tam hakimiyet kurma isteğine paralel olarak, Gürcistan ve Azerbaycan'a askerî açıdan tehditler yağdırması üzerine, Amerikan yönetimi, Türkiye aracılığıyla, "Kafkas Paktı'nın" kurulması yönündeki teklifini ortaya atarak, bu iki ülkeye açıkça askerî ve siyasi destek verdi. Bu teklif ise Amerika'nın Rusya'ya verdiği hareket serbestisinin sınırlarını da göstermektedir.

Sonuç olarak, Rus yöneticilerinin zamanla çok kutuplu uluslararası sistemi kurma girişimle-

rine katılması mümkündür. Ancak milliyetçi ve yayılmacı grupların iddia ettiği gibi, Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünden biri olarak değil, diğer devletler ile eşit imkân ve konumda bulunmak şartıyla. Yine de Rusya, elinden geldiğince, pazarlık gücünü yükseltecek girişimlerini de sonuna kadar sürdürecektir.

KATKI

Bu makalemin hazırlanması için elinden gelen her türlü gayreti gösteren Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü ikinci sınıf öğrencileri, HÜSEYİN KIDIK, UĞUR BAL ve DİDEM GÜNEŐ'e minnettarlığımı sunmak istiyorum. Fahri olarak bana yardımcı olan bu öğrenci arkadaşlar, makalenin hazırlanması için her aşamada önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Ayrıca Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Yardımcı Doçent Doktor Seymen Atasoy'a da teşekkür etmek istiyorum. Çünkü kendileri bu makalenin hazırlanabilmesi için gerekli olan araştırma olanaklarını hizmetime sunmuşlardır.

KAYNAKLAR

- ABD EKONOMİ VE İŞ İDARESİ'nin "The G-7 Countries and Russia: Key Economic Data" isimli ve 18 Haziran 1996 tarihli raporu.
- ABD EKONOMİ VE İŞ İDARESİ'nin "1998 Country Report on Economic Policy and Trade Practices: Russia" isimli ve 1998 tarihli raporu.
- AKINCI, Uğur, **Turkish Daily News**, 6 Ağustos 1997.
- BAKSHI, Jyotsna (1998), "No Single Power or Power Centre can have Exclusive Sway over Central Asia", **Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA**, Cilt XXII, Sayı 1, Nisan 1998, 119-141.
- BAKSHI, Jyotsna (1999a), "Russian Policy Towards Central Asia - I", **Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA**, Cilt XXII, Sayı 10, Ocak 1999, 1775 - 1785.
- BAKSHI, Jyotsna (1999b), "Moscow Grapples with Political and Economic Crisis: Implications for Foreign Policy", **Strategic Analysis : A Monthly Journal of the IDSA**, Cilt XXIII, Sayı 2, Mayıs 1999, 313-323.
- BAKSHI, Jyotsna (1999c), "Russian Policy Towards Central Asia - II", **Strategic Analysis: A Monthly Review of the IDSA**, Cilt XXIII, Sayı 11, Şubat 1999, 1775 - 1785.
- BARYLSKI, Robert V. (1995), "The Caspian Oil: Military Dimensions", **Caspian Crossroads Magazine**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar 1995, 1-4.
- CENTRAL ASIAN POST*, "Turkmenistan, Iran joins on Caspian Energy Projects", sayı 037, 16 Kasım 1997.
- CLOVER, Charles (1997), "Central Asia: Battle for Natural Resources", **The Financial Times**, 19 Eylül 1997.
- COHEN, Ariel (1996a), "The New "Great Game": Oil Politics in the Caucasus and Central Asia", **Backgrounder, The Heritage Foundation**, Sayı 1065, 25 Ocak 1996, 1 - 11.
- COHEN, Ariel (1996b), "Russian Hardliners' Military Doctrine: In Their Own Words", **Backgrounder, The Heritage Foundation**, Sayı 104, 30 Mayıs 1996, s. 1 - 15.
- COHEN, Ariel (1997), "The "Primakov Doctrine": Russia's Zero-Sum Game with the United States", **Backgrounder, The Heritage Foundation**, Sayı 167, 15 Aralık 1997, 1 - 8.
- COHEN, Ariel (1999), "U.S. Interest in Central Asia", **Testimony, the Heritage Foundation**, 17 Mart 1999, 1 - 10.
- DADWAL, Shebonti Ray (1998), "Politics of Oil: Caspian Imbroglio", **Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA**, Cilt XXII, Sayı 5, Ağustos 1998, 751 - 760.
- DAWISHA, Karen ve Bruce Parrott (1995), **Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval**, Cambridge University Press, Cambridge, 19-22.
- DUNNE, Fiona (1999), "Gazprom Chief Comment on Turkmen Gas Shipments", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 9 Mart 1999, 1-2.
- EKE, Steven (1999), "Analysis: East-West Relations must shift", **BBC**, 19 Kasım 1999.
- FEDOROV, Yuri (1996), "Russia's Policies Toward Caspian Region Oil: Neo-Imperial or Pragmatic?", **Perspectives on Central Asia**, Cilt 1, Sayı 6, Eylül 1996, 1. (<http://www.cpss.Org/casianw/septpers.html>)
- FOLEY, James B., Amerikan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, 26 Kasım 1997 tarihli basın brifingi.

- FOSSATO, Floriana (1997), "Russia: Leaks in the Kremlin - Chechenya Pipeline Deal -An Analysis", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 10 Eylül 1997, 1.
- FOYE, Stephen (1995), "Russia and the "Near Abroad", **Post Soviet Prospects**, Cilt III, Sayı 12, Aralık 1995, 1 - 6.
- GANKOVSKY, Yuri V. (1994), "Russia's Relations with the Central Asian States since the Dissolution of the Soviet Union", (Ed.) Hafeez Malik, **Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects**, Mac-Millan Press Ltd., London, 118 - 120.
- GOBLE, Paul (1996a), "Russia: Analysis from Washington - Bottlenecks in Russian Economy", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 22 Ağustos 1996, 1- 3.
- GOBLE, Paul (1996b), "Analysis from Washington - Moscow's New Pipeline Politics", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 14 Mayıs 1996, 1 - 2.
- GOBLE, Paul (1998), "Analysis from Washington - Pipelines Under Troubled Waters", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 10 Temmuz 1998,1-2.
- GOLDMAN, Marshall (1995), "Petroleum, Pipelines and Paranoia in the Caucasus", **Harvard University Russian Research Center**, "Uluslararası Hukuk ve Çeçen Cumhuriyeti" konulu uluslararası konferans, Polonya, Cracow, Aralık 1995.
- HADJI-ZADE, Hikmet (1996), "Russia in the Transcaucasus or Democracy in a State of Emergency", **Caspian Crossroads Magazine**, Cilt 2, Sayı 2, Güz 1996, 1 - 6.
- HELMER, John (1997), "Russia: Oil Pumps away from Chechenia", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 17 Eylül 1997,1 - 2.
- KAMRAN, Nina (1999), "Islamic Republic Openly Sides with Russia against Muslim Rebels", **Iran Press Service**, 28 Eylül 1999,1.
- LELYVELD, Michael (1997a), "Turkmenistan: A U.S. - Iran Thaw Could Mean Major Benefits", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 23 Aralık 1997, 1 - 3.
- LELYVELD, Michael (1997b), "Russia / Turkmenistan: The race to Turkey's Energy Market", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 21 Ekim 1997, .1 - 3.
- LELYVELD, Michael (1998a), "Turkmenistan: Tightrope Caspian Energy Policy Runs Huge Risks", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 10 Temmuz 1998, 1 - 3.
- LELYVELD, Michael (1998b), "Turkmenistan / Iran: Oil Powers Race for Pakistan Market", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 10 Şubat 1998,1 - 2.
- LELYVELD, Michael (1999a), "Russia: Prime Minister Revives Route for Oil Pipeline around Chechenya", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 21 Eylül 1999,1 - 2.
- LELYVELD, Michael (1999b), "Caucasus: Caspian's Trade Route Direction Uncertain", **Radio Free Europe I Radio Liberty**, 15 Ekim 1999,1-2.
- LIBRARY OF CONGRESS*, "Country Studies", Temmuz 1996, 1 - 4.
- O'TOOLE, Pam, "Economic Uncertainty over Pipeline", **BBC**, 23 Kasım 1999.
- PANNIER, Bruce (1999), "In Land of Plenty, Turkmenistan Isolated Without Gas Export Routes", **Russia Today**, 18 Ekim 1999,1.
- PARROTT, Stuart (1999), "Central Asia: Russia Reduces Its Role", **Radio Free Europe / Radio Liberty**, 26 Ocak 1999, 1 - 2.
- RANK, Michael "Russia and Turkey Clash over Control of Bosphorus", **Reuters**, 25 Temmuz 1997.
- Reuters*, "Russian PM Pushes Support for Caspian Oil Pipeline", 2 Aralık 1999.

- RUBIN, Trudy, Philadelphia Inquirer, 1 Ağustos 1997.
- RUSSELL, Wynne (1995), "Russian Relations with the Near Abroad", Ed. Peter Shearman, Russian Foreign Policy since 1990, Westview Press, Boulder, 54 - 67.
- SAIKAL, Amin (1995), "Russian Policy toward Central Asia and the Middle East", (Ed.) Peter Shearman, Russian Foreign Policy since 1990, Westview Press, Boulder, 268.
- SESTANOVICH, Stephen (1998a), Amerikan Dışişleri Bakanı Yeni Bağımsız Devletler Özel Danışmanı, New York'ta Sovyet Yahudileri üzerine Valiler Kurulunda yaptığı, "Russia in Search of Realism" adlı konuşması, 26 Ekim 1998,1-7.
- SESTANOVICH, Stephen (1998b), Amerikan Dışişleri Bakanı Yeni Bağımsız Devletler Topluluğu Özel Danışmanı, Washington'da, 16 Temmuz 1998 günü, Uluslararası İlişkiler Komisyonu önünde yaptığı ko-
nuşma.
- SHOUMIKHIN, Andrei (1996), "New Developments related to Caspian Oil", Perspectives on Central Asia, Cilt 1, Sayı 9, Aralık 1996,1-4.
- SOBHANI, S. Rob (1995), "President Clinton's Iran Option", Caspian Crossroads Magazine, Sayı 1, Kış 1995,1 - 4.
- TÜRKİSTAN NEWSLETTER, (1997), Kazak Military Update, Cilt 97, 18 Haziran 1997.
- VYAKHIREV, Rem Ivanovich, RAO Gazprom Şirketi'nin Başkanı, "Problems of Reliable Operation of Interconnected Gas Supply System of Russia", [http://www.energy.ru/Energy Russia . files/gas-supply-system .htm](http://www.energy.ru/Energy%20Russia%20files/gas-supply-system.htm).
- WASHINGTON POST, "The Special Report: Pi-pe Dreams", 1998.
- ZVIAGELSKAIA, Irina (1995), The Russian Policy Debate on Central Asia, Royal Institute of International Affairs, London, 1 - 38

**RUSSIAN POLICY IN CENTRAL ASIA
IN THE POST-COLD WAR ERA
(1991 -1999)**

Dr. Ertan EFEGİL

East Mediterranean University Department of International Relations

ABSTRACT

After disintegration of former Soviet Union, President Boris Yeltsin and Foreign Minister Andrey Kozyrev pursued pro-Western policies. They concerned that when Russia becomes a part of the Western world, it can solve its domestic economic and social problems and make valuable contribution to the formation of new world order. Therefore they in that period disregarded the developments in Central Asia. But as a result of unsuccessful Economic Shock Therapy program, Eurasians became more powerful group in the Russian Parliament. Under the suppression of the Eurasians, the Russian Federation changed its policy toward Central Asia. From 1993 to 1997 it tried to re-establish its control over the region. As a reaction to the New American Central Asia policy, it took tough measures against the American initiatives regarding Central Asia since 1997. Despite its attempts, it is highly possible that Russia cannot establish its control over the region again, because of its financial weakness, reluctance of the Central Asian states to the Russian hegemony and Russia's need for Western technology.

Key Words:

Russia, Eurasians, Central Asia, Caspian Oil, Yeltsin, United States,
Chechnya Crisis.

СРЕДНЕАЗИАТСКАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ ПОСЛЕ ОКОНЧАНИЯ ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ (1991-1999)

Д-р. Эртан ЭФЕГИЛ
Восточно-средиземноморский Университет
Международные отношения

РЕЗЮМЕ

После окончания холодной войны Президент Ельцин и министр иностранных дел Андрей Козырев стали осуществлять про-западную политику. Согласно их политике если Россия станет частью запада, то в таком случае она сможет решить свои социальные и экономические проблемы. В то же время она смогла бы участвовать в строительстве нового мирового порядка. В этой связи событиям в Средней Азии не придавали особого значения. Но в результате провала экономической программы шоковой терапии «евразийцы» стали более влиятельными в Думе. В 1993-1997 гг. Россия была вынуждена изменить свою среднеазиатскую политику под влиянием националистов и коммунистов. Таким образом, Россия стала стремиться заново к установлению контроля над Средней Азией. В ответ на новую среднеазиатскую политику Америки руководство России после 1997 года предприняло жесткие меры против её действий. Но, несмотря на эти меры, установление полной власти России в регионе не представляется возможным, потому что Россия экономически слаба. В то же время она нуждается в поддержке запада технологиями. Среднеазиатские государства же не желают снова попасть под власть России.

Ключевые Слова:

Россия, Евразийцы, Средняя Азия, Каспийская нефть, Ельцин, Америка, Чеченский кризис

